

השמיטה – לאור עשרת הדברות

מה ענין שמיטה להר-סיני

"וידבר ה' אל משה, בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל, ואמרת אלהם: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם – ושבתה הארץ שבת לה" (ויקרא כה, א-ב).

ידועה ומפורסמת שאלתו של רש"י על פסוקים אלו: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצוות נאמרו מסיני"? רבות נכתב בפרשנים, ראשונים ואחרונים, בביאור קושיתו זו של רש"י, ורבים אף נתנו לה תשובה. ננסה לבאר קושיה זו על פי אותם פרשנים אשר הסבירוה כך: מדוע ולשם מה דוקא במצות השמיטה יש הדגשה על מיקום ציוויה – הר סיני, הרי: "לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי, זולתי כאשר קרה חידוש אז באותו מקום"? וכלל חשוב במקרא: "במקום שנכתבה [המצוה] הוא העיקר... ובודאי כן הוא הכא, שעיקר ענין הר סיני שייך יותר לשמיטה מבכל המצוות, וזה צריך ביאור"? או בניסוח אחר: מדוע נבחרה דוקא מצות שמיטה להיות דגם מייצג למצוותיה של תורה, אשר נתנו כללותיהן ופרטותיהן בהר סיני?

ברי לנו שאין זה מקרה, ומטרה חשובה בדבר. כל הלומד את טעמיה של מצוות השמיטה, בהכרח יגיע למסקנה – שאין מצוה הכוללת, מקיפה ומיצגת יותר ממנה.

1. רש"י ויקרא כה, א על פי תורת כהנים שם המתרצת שאלה זו: "מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני". וראה שם בביאורו של רש"י, ואת דברי הרמב"ן עליו. תשובות לשאלה זו ראה שם ספורנו; אברבנאל; הרש"ר הירש; כלי חמדה; אזנים לתורה ח"א. חלק מתשובות אלו ואחרות יובאו להלן.
2. ספורנו שם, פרי צדיק בהר עמ' 186.
3. שם משמואל פרשת בהר עמ' של"ט, שנ"ד.
4. כך הבינו קושיה זו, אור החיים שם, (והוסיף לבאר מדוע לא נבחרה המצוה הראשונה או האחרונה), פרי צדיק ויקרא עמ' 187, חתם סופר פרשת בהר שנת תקצ"א, כלי חמדה שם, אזנים לתורה שם ועוד.
5. על טעמיה הרבים של מצות השמיטה ראה: "שבת ומועד בשביעית", הרב י.ח. הדרי; "שירת אומה לארצה", הרב עוזי קלכהיים; "משנת יוסף" ח"א, ח"ב, הרב יוסף ליברמן; "בינה במקרא" פרשת בהר; "הגות בפרשיות התורה" פרשת בהר; "תורה שבעל פה", שנת תשכ"ו בהוצאת מוסד הרב קוק; "טעמי מצות שביעית", הרב בנימין אפרתי; "טעמא דשביעיתא" בהוצאת מדרשת הגולן, חיספין; "שמיטה-מקורות הגות

ממצוה זו ומיסודותיה יש ללמוד רבות על כל התורה אשר ניתנה בהר סיני: "בא הלימוד במצות שמיטה, שהיא כללא דאורייתא ללמד על המצוות כולן"⁶ ויותר מכך: "משמע שהיא מצווה שכל המצוות תלויים בה... כמו שבת דשקולה כנגד כל המצוות, וע"י מצוה זו מקיימין כל המצוות"⁷? השמיטה היא: "שורש כל התורה כולה ויסוד העולם כולו"⁸. ננסה לבאר זאת, רק על פי טעמיה הגלויים והמובנים של מצות השמיטה, כי גם סודות עמוקים ביותר גנוזים בה⁹.

נדמה שאין עוד מצוה כמצות השמיטה, המקיפה את כל מערכת החיים, את כל ישותו של האדם היהודי והאומה הישראלית, בעבודתם כלפי בוראם. השמיטה מקיפה את המצוות שבין אדם למקום – ויש בה ביטוי לעיקרי אמונתנו, את המצוות שבין אדם לחבירו – תוך דאגה להקמתה של חברה תקינה בריאה ושויונית, את המצוות שבין אדם לעצמו – תוך שאיפה לתיקון מידותיו המוסריות ושאיפתו לשלמות. היא שייכת לפרט ולאומה, לאדם ולארץ. שורשה בעבר הרחוק וסגולתה פועלת בהווה, אך מגמתה הכללית לעתיד ולחזון אחרית הימים. את כל הנ"ל ניתן לבאר ולפרט, אם נשווה את מצות השמיטה, על טעמיה והלכותיה, לעשרת הדברות אשר נאמרו לעם ישראל בהר סיני¹⁰. לאחר השואה זו, נבין טוב יותר "מה ענין שמיטה להר סיני!" אם עשרת הדברות כוללים את כל תרי"ג מצוותיה של התורה¹¹, ואם השמיטה כוללת את כל

מחקר, הוצאת אמנה; "שמיטה" – תדריך לימודי וביבליוגרפיה מאת ידידי הרב מנחם בורנשטיין; "שבת שבתון" – השמיטה פרשיותיה וטעמיה בצירוף שאלות לעיון והעמקה, בהוצאת ביה"ס התיכון לבנות "חורב", "בצאת השנה", בהוצאת היכל שלמה; "אורות עציון" יב, "דבר השמיטה בבית הספר הדתי"; בהוצאת אגף החינוך הדתי; "השמיטה לאור המקורות" בעריכת הרב צבי שינובר.

6. פרי צדיק ויקרא עמ' 187.
7. שפת אמת פרשת בהר שנת תרל"ה.
8. צרור המור שם, כלי חמדה שם: "בא להורות יסוד ושורש התורה הקדושה". כתב סופר שם: "כי מצוה זו שרש ויסוד כל המצוות... היא יסוד האמונה והבטחון".
9. ראה אב"ע ויקרא כה, ב, רמב"ן שם, כתבי הרמב"ן ח"א עמ' קסט, משך חכמה שם: "ויש בזה כמה ענינים עמוקים מבינת אנוש"; ספר החינוך מצוה ש"ל, פרי צדיק ויקרא עמ' 192, "במעגלי הנגלה והנסתר" עמ' 177, "תורה שבעל פה" תשכ"ו עמ' קמ"א.
10. אם שמעו ישראל את כל עשרת הדברות או רק את השתיים הראשונות, ראה: מכות כד, א; שיר השירים רבה פ"א ב; כוזרי א, פז; מורה נבוכים ח"ב לג; ספר העקרים ג – יח, כו; רש"י שמות יט, יט; כ, א; במדבר טו, כב. רמב"ן שמות יט, יט; כ – ז, טז; רבנו בחיי שמות כ, א; לז, א; משך חכמה שמות כ – א, ג; אברבנאל שם; תפארת ישראל כא, לד; תורה שלמה כרך ט"ז במילואים סימן א.
11. ראה במדבר רבה יג, טז; אזהרות ר' סעדיה גאון לעשרת הדברות בסידורו עמ' קצא; רש"י שמות כד, יב, שיר השירים ה, יד; רמב"ן הקדמה לתורה, שמות כה, א;

עשרת הדברות [כפי שננסה בס"ד להוכיח בהמשך], הרי ממילא נבין מדוע השמיטה היא – "כללא דאורייתא"⁶.

א. "אנכי ה' אלהיך"

במצוה זו¹², הפותחת את עשרת הדברות, ראו הפרשנים ומוני המצוות את: "יסוד היסודות ועמוד החכמות"¹³, דהיינו את יסודות האמונה, ואת: "היסוד שעליו כל בניני המצוות"¹⁴, דהיינו שורש כל המצוות. נפרט אילו יסודות אמונה כלולים במצוה זו, וכיצד הם באים לידי ביטוי דוקא בשנת השמיטה.

"אנכי ה' אלהיך"

א. מציאות ה' ויחודו

ראשית לכל, יש להאמין במציאות הקב"ה בעולמנו.

"לידע שיש שם מצוי ראשון והוא הממציא כל הנמצא"
[בבריאה]¹⁵. "הוא הצווי אשר ציונו בהאמנת האלוהות, והוא

כתבי הרמב"ן ח"ב עמ' תקכ"ב; רבנו בחיי שמות כ, יז וכד הקמחיתורה; מלבי"ם שמות כ, יג; כוזרי א, פז; ספר העקרים ג, כו; אוצר ישראל ערך עשרת הדברות; פרי צדיק שמות עמ' 93. וראה באברבנאל שמות כ' שבאר בדרך זו מדוע דוקא מצוות אלו נכללו בעשרת הדברות. ובאר עוד, שהמספר 10 מורה על עשר הפסקות שהיו בין דיבור לדיבור, אך כלולות בהן יותר מעשר מצוות (על כך ראה עוד במוני מצוות). והוסיף לבאר, שבמעמד זה לא התכוון הקב"ה ללמד את ישראל עניני פלוספיה והשגות נעלות, אלא למדם את שרשי האמונה ועקרי המצוות, שבעזרתם יגיעו לדבקות בה' ולהצלחה האמיתית. מדוע ניתנו דוקא 10 דברות, ראה בדבריו לדברים ה'. כיצד 13 העקרים כלולים בעשרת הדברות, ראה אלשיך דברים ה, ד.

12. אם "אנכי ה'" היא מצוה או רק פתיחה לעשרת הדברות, ראה רמב"ן שמות כ, ב; רמב"ם הל' יסודי התורה א, ו, ספר המצוות מצות עשה א' ורמב"ן שם ומצוה לא תעשה ה'; אב"ע שמות כ, ז, יסוד מורא שער ז'; חובת הלבבות שער היחוד בהקדמה; אברבנאל שמות כ', דברים ה', ראש אמנה ד, ז; ר' חסדאי קרשקש "אור ה'" לא; ספר המצוות לרס"ג עשה ג, ד בביאור הרב פרלא; זוהר הרקיע – יב, ספר חרדים מצוות שבלב; תפארת ישראל פרק לז; אנציקלופדיה תלמודית ח"ב עמ' לה; תורה שלמה ט"ז מילואים סי' ה' עמ' רכ; חקרי זמנים ח"ב עמ' של; תורת המועדים עמ' 88; פרקי מועדות ח"ב עמ' 381. [עולת ראייה ח"א עמ' שלו-שלח. העורך]

13. רמב"ם הל' יסודי התורה א, א; סמ"ק מצוה א'; ספר החינוך מצוה כ"ה: "כי האמונה הזו יסוד הדת".

14. אב"ע שמות כ"ב, ז; עקידת יצחק שער מ"ה.

15. רמב"ם הל' יסודי התורה א – א, ו'.

שנאמין שיש שם עלה וסבה, הוא פועל כל הנמצאים, והוא אמרו: "אנכי ה' א־להיך"¹⁶.

ואמונה נוספת: הקב"ה הוא אחד, וכל הנמצא בבריאה נברא מכוחו ורצונו.

"להאמין שיש לעולם א־לוה אחד שהמציא כל הנמצא, ומכחו וחפצו היה כל מה שהוא ושהיה ושיהיה לעדי עד... ופרושו כאילו אמר: תדעו ותאמינו שיש לעולם א־לה, כי מלת "אנכי" תורה על המציאות"¹⁷.

בשמיטה:

אנו אומרים בתפילה: "אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ"¹⁸ ומתבארים הדברים בדברי חז"ל: "שלשה מעידים זה על זה, ישראל ושבט והקב"ה. ישראל והקב"ה מעידים על השבת – שהוא יום מנוחה. ישראל ושבט על הקב"ה – שהוא אחד, הקב"ה ושבט על ישראל – שהם יחידים באומות"¹⁹.

עם ישראל לא יכול להגיע לאחדותו ושלמותו אלא רק בארץ ישראל, כדברי הזוהר: "ודאי בארץ הם גוי אחד, עמה אקרונ אחד ולא אינון בלחודיהו"²⁰ שלמות זו באה לידי ביטוייה המלא בשנת השמיטה ובשבת. למרות כל האיסורים והקשיים שיש בקיום מצוות אלו, ישראל מקימים את צו ה'. ובכך שאינם נוטשים את אדמתם, מעידים הם על יחוד ה': "כל הדר בארץ ישראל, דומה כמי שיש לו א־לוה, וכל הדר בחוץ לארץ, דומה כמי שאין לו א־לוה"²¹.

"שש שנים תזרע" (ויקרא כה, ג) – סופי תיבות "שמע", הוא תחילת פסוק היחוד: "שמע ישראל". בפסוק זה שש תיבות, לומר לך, כל הזרע שש

16. רמב"ם, ספר המצוות מצות עשה א'; רמב"ן שמות כ, ב: "ויאמינו כי יש ה' והוא א־לוקים להם"; רבנו בחיי שם: "ויאמין בלבו אמונה שלמה, כי יש בורא נמצא אחד קדמון ואין עוד מלבדו"; כוזרי א, פט.

17. ספר החינוך מצוה כה, וכן דעת הרמב"ן שמות כ, ב: "והיכולת תורה על היחוד". ובדברים ו, ד כתב: "כי בדיבור: "אנכי ה' א־לקיך" יהיה היחוד". לעומתו, למד הרמב"ם את מצות יחוד ה' ואחדותו מהפסוק: "שמע ישראל" (דברים ו, ד), ראה הלי' יסודי התורה א, ז, ספר המצוות, מצות עשה ב'. [ר' ספרו של רמ"מ כשר. העורך]

18. בתפילת העמידה במנחה של שבת.

19. מובא בתוספות חגיגה ג, ב ד"ה "מי כעמד", טור סי' רצ"ב.

20. זוהר ויקרא צג, ב': "בארץ ישראל וירושלים הם גוי אחד, עמה הם נקראים אחד, ולא כשהם לבדם" (פירוש הסולם שם).

21. כתובות קי, ב. ביאור דברים אלו ראה, רש"י בראשית יז, ח; ויקרא כה־לח; רמב"ן ויקרא יח, כה; כוזרי ב, כב; שו"ת הרשב"א ח"א סי' קל"ד; תשב"ץ קטן סי' תקסה; שדי חמד ח"ג מע' 255, שו"ת תירוש ויצהר סי' קי"ד, ועוד, [הפלאה"ה כתובות שם, העורך].

ונח בשביעי, מעיד ביחודו של הקב"ה, שהוא יחיד וברא כל העולם בששה ימים וינח ביום השביעי. וכל הזורע בשמיטה כאילו כופר ביחודו של עולם²¹.*

ב. חידוש העולם

לעיל ראינו שמצות "אנכי" היא האמונה במציאות ה', אך היא כוללת גם את האמונה שהקב"ה ברא את העולם וכל המצוי בו, ואין העולם קדמון כדעת הפילוסופים והכופרים. מהאמונה בחידוש העולם נובע במישרין יסוד חשוב נוסף והוא: הקב"ה בורא העולם הוא זה שקבע את חוקי הטבע, ורק הוא יכול לחרוג מהם בהתערבות אלוהית נסית.

"לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא הממציא כל הנמצא [בבריאה] ... וידיעת דבר זה - מצות עשה, שנאמר: "אנכי ה' אל-לקיך"²². והמצוה הזו: "גם תורה על החדוש, כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו"²³.

בשמיטה:

כל השומר שבת ונח בו, וכל הפוסק מעבודת האדמה בשנה השביעית, מעיד בכך על אמונתו - שהקב"ה ברא שמים וארץ בששה ימים ונח ביום השביעי.

"משרשי המצוה [שמיטה]: לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ, יא), וביום השביעי שלא ברא דבר - הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיוננו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה, ובו יהרסו כל פנותיה ויפרצו חומתיה, באה חובה עליונה להוציא כל זמננו יום ויום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבת בשביעית"²⁴.

*21 נחל קדומים ויקרא כ"ה.

22. רמב"ם הל' יסודי התורה א - א, ו', ספר המצוות מצות עשה א'; ספר החינוך מצוה כ"ה והוסיף: "ואשר לא יאמין בזה, כופר בעיקר ואין לו חלק וזכות עם ישראל".

23. רמב"ן שמות כ, ב. וראה בפירושו לשמות יג, טז ומשך חכמה ויקרא כו, ד.

24. ספר החינוך מצוה פד. וראה עוד מדרש אגדה בהר, כה; טעמי המצוות לר' מנחם הבבלי מצות השמיטה; אברבנאל ויקרא כה, ב.

"הברכה המשולשת" בשנה השישית, היא כל כולה על-טבעית. עובד האדמה המקבל "פרנסה נסית", בהכרח תחזוק אמונתו במחולל הנס, תוך ידיעה שיש כח עליון מעל הטבע, ולא יתלה את הצלחתו בכוחות הטבע, ולא ישתעבד להם.

"הנה מצות השמיטה היא כמעט חוץ לדרך הטבע, להיות זורע שנה אחר שנה, שש שנים רצופות, שעל פי הטבע בשנה שישית לא היתה צריכה תת כוחה כבשנים הקודמות, שכבר הוכחשה הקרקע. ומכל מקום הוא להפך, שעל זה נאמר: "וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית" (ויקרא כה, כא)... והוא מורה ששורה בארץ כח למעלה מן הטבע"²⁵. "על ידי שמיטה יוצאין משעבוד הטבע... וזוכין להיות עבדי ה'"²⁶.

ג. אדנות ה' בעולם

לא די באמונה שהקב"ה ברא את העולם, בבריאה חד פעמית במעשה בראשית, חובה להאמין, שהקב"ה שליט ואדון בעולמו, וכל המתרחש בו – ממנו הוא.

"ופסוק זה מודיע... שצריך אדם לידע שה' יתברך ברא השמים, והוא עצמו שליט בהם ובארץ ובד' רוחות העולם וכן באויר... וצריך אדם להכחיש את הטענות הכוזבות של הפילוסופים ימ"ש האומרים, שהעולם מתנהג מעצמו בלי מנהיג ח"ו... בודאי הקב"ה מנהיג כל העולם במאמרו... ואין אדם נוקף אצבעו הקטנה בדרך מקרה, אלא ראוי שיכריזו על זה למעלה... ומצוה זו נקראת קבלת עול מלכות שמים, רצונו לומר: שהאדם מקבל על עצמו עול ה' יתברך לעשות מצוותיו, בידעו שהוא פטרוננו ומלכו של עולם"²⁷.

על האדם להאמין, שהקב"ה הוא זה שנותן את החיות לעולם ולכל המצוי בו, הוא המקיים את העולם בכל רגע ורגע, וללא קיום זה והשגחתו – יחרב העולם.

25. שם משמואל ויקרא עמ' שנ; כלי יקר ויקרא כה, ב"ג.

26. שפת אמת פרשת בהר שנת תר"ס.

27. סמ"ק מצוה א'; רמב"ן שמות כ, ב: "וזה המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים". וראה שם בדברי המכילתא המבטאים רעיון זה; הכתב והקבלה שם; ספר העקרים ג, כ: "ראוי לכם לקבל עליכם עול מלכותי כי אני הוא שהוצאתי אתכם לחרות".

"ולכן פתח יתברך שמו ראשית עשרת הדברים: "אנכי ה'
אֶלְקִיד", כי זה יסוד האמונה שצריך כל איש ישראל לקבוע
בלבו - שרק הוא יתברך שמו, הוא הבעל כח האמיתי, ונשמת
וחיות ושורש העיקר שלו, ושל כל הברואים והכוחות והעולמות
כולם"²⁸.

בשמיטה: ראה להלן בסעיף ד.

ד. קבלת עול מלכות שמים ואהבת ה'

רק מי שמכיר ומאמין באמונה שלמה בכל היסודות שהוזכרו לעיל, יכול לקבל על
עצמו עול מלכות שמים באמת.

"מפני מה קורין שתי פרשיות הללו [של קריאת שמע בהן
מקבלים עול מלכות שמים] בכל יום?... רבי לוי אמר: מפני
שעשרת הדברים כלולין בהן: "אנכי ה' אֶלְקִיד" - "שמע ישראל
ה' אֶל־לוקינו" (דברים ו, ד)²⁹.

בעת מתן תורה ושמיעת עשרת הדברות, קיבלו עליהם ישראל כאחד עול מלכות
שמים באהבה ושמחה, כבסיס לקיומן של מצוות התורה:

"בשעה שעמדו ישראל על הר סיני, השוו כלן לב אחד לקבל
עליהם מלכות שמים בשמחה, שנאמר: "ויענו כל העם יחדו
ויאמרו" (שמות יט, ח), ולא עוד אלא שהיו ממשכנין עצמן זה
על זה"³⁰.

בשמיטה:

אחת מהמטרות העקריות של מצות השמיטה היא: להשריש באדם את האמונה
והידיעה - לא אתה האדון בעולם, לא אתה האחראי להצלחותיך, אלא האדון האמיתי
הוא הקב"ה, וממנו הכל והארץ שלו היא!

"מאי טעמא דשביעיתא? אמר הקב"ה לישראל: זרעו שש
והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא"³¹.

28. נפש החיים שער ג, יא. וראה עוד כוזרי ג, יא.

29. ירושלמי ברכות א, ה. וראה שם כיצד עשרת הדברות כלולים בקריאת שמע, וכן
חובת הלבבות, שער היחוד בהקדמה.

30. תנחומא יתרו, יג; מכילתא שם. וראה רמב"ן שמות כ, ב, ובדבריו על ספר המצוות
לא תעשה, ה.

31. סנהדרין לט, א, ורש"י שם.

מי שמתחמק מידיעה זו ועובד בשביעית, הוא כופר בקב"ה, ועונשו גלות מהארץ. "וכל כך למה [למה עונש כה קשה של גלות על אי שמירת שמיטה]? לפי שהוא כופר בעיקר, שהרי אמר הקב"ה: "כי לי הארץ" (ויקרא כה, כג). זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו כי הארץ שלי"³².

[וראה באריכות להלן במצות "כבד את אביך ואת אמך" – בסיבת הגלות]. החובה ההלכתית להפקיר את הפירות בשביעית³³, מוכיחה לאדם יותר מכל שהקב"ה הוא האדון האמיתי, ולו שייכים פירות הארץ, המעניקם ברוב חסדו לבריותיו. "צוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו, מלבד השביתה בה, כדי שיזכר האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה, לא בכחה וסגלתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ, הוא מצוה אליו להפקירם"³⁴.

הברכה המופלאה בשנה השישית, מוכיחה בעליל מיהו בעליה האמיתיים של הארץ, כי רק הוא יכול לצוות עליה לתת את ברכתה לשלש שנים.

"... והקב"ה אמר: "שש שנים תזרע שדך" (ויקרא כה, ג) – מדי שנה בשנה, ואני מבטיחך להוסיף חילה שלא תכחיש, ועוד נס בתוך נס שאחרי שזרעתה שש שנים, אם בשנה השישית לא יכחיש חילה הנה לכל הפחות לא יוסף לה זה כה, ואמר ה' אדרבא בשנה השישית יוסף לה כה, שנאמר: "וציותי את ברכתי בשנה השישית ועשת את התבואה לשלש שנים" (שם, שם, כא), וע"י כל המופתים הללו אשר שמתי בידך תדע כי לי כל הארץ. וע"י זה יאמינו, כי כולם אינם רק אריסיה בקרבה, והקב"ה בעל השדה. ובדבר הזה הארץ חפצה שיהיה הקב"ה בעצמו בעלה ואדוניה"³⁵.

32. מדרש אגדה בחוקותי כו, מג ותורת כהנים כו, מ"ב.

33. ראה רמב"ם ספר המצוות לא תעשה רנג והלכות שמיטה ויובל, ד, כד.

34. ספר החינוך מצוה פד. ובמצוה ש"ל בטעם מצות היובל כתב: "על צד הפשט שרצה השם להודיע לעמו כי הכל שלו, ולבסוף ישוב כל דבר לאשר חפץ הוא לתנה בתחילה"; פרי צדיק ויקרא עמ' 189; שם משמואל ויקרא עמ' שמז; ובאר, שחובה זו אינה משום תקנת עניים אלא להראות שחזרה הארץ אל ה'. ובכך הסביר מדוע החובה להפקיר את הפירות אף לגויים.

35. כלי יקר ויקרא כה, ב. ובאר שם שישראל נצטוו על השמיטה דוקא סמוך לכניסתם לארץ [לפני חטא המרגלים], כדי שלא יחשבו שבחרבם ירשו את הארץ והיא שלהם, אלא הקב"ה הוא אדוניה.

אדם המוביר את שדהו מלעבדה במשך שנה תמימה, מבטל הוא בכך את ה"אני" הפרטי שלו, את שאיפותיו והצלחותיו כלפי צו הבורא, כלום יש קבלת עול מלכות שמים גדולה ואמיתית מזו? כח זה נשאב מהתעלותם של ישראל עת הקדימו נעשה לנשמע במעמד הר סיני.

"גברי כח עשי דברו לשמוע בקול דברו" (תהלים קג, כ) ...אלו ישראל. שהוא אומר: "גברי כח עשי דברו לשמוע בקול דברו" שהקדימו, עשיה לשמיעה... אלו שומרי שביעית... שרואה שדהו מופקרת ואילונותיו מופקרים והסיגים מפרצים, ורואה פרותיו נאכלים, וכובש את יצרו ואינו מדבר. ושנו רבותינו: "איזהו גבור - הכובש את יצרו"³⁶.

"האדם צריך להמליך הבורא עליו ועל כל העולם כולו... לכן ע"י שרואה כרמו בור [בשמיטה] ושותק, ע"י זה נקרא "עושי דברו" שמתגלה ההנהגה העליונה"³⁷.

על השאלה: "מאי טעמא דשביעיתא?" עונה הגמרא: "כדי שתדעו שהארץ שלי היא"³¹ מבאר שם רש"י: "לא ירום לבבכם בשבת ארצכם ותשכחו עול מלכותו!" קבלת עול מלכת שמים אמיתית על ידי אי עבודת האדמה ועיסוק בדברים גשמיים, תוך ציפיה לקיום הבטחות הבורא לברכה משולשת בשנה השישית, יש בכוחה להביא לאהבה ולדבקות בה' ביתר עוצמה.

"שבת שבתון יהיה לארץ - שבת לה" (ויקרא כה, ד), כי אז תדבק הנפש עם בוראה ותעזוב העסקים הגשמיים"³⁸.

"המאמין בה' ובתורתו, ויראה את אשר ציוה ה' לשבות בשנה השביעית מעבודת הקרקע... אדרבא בזה יוסף אומץ לאהבה את ה' וליראה ממנו בראותו גדולתו שכך ציוה. ובודאי שומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא יצוה ה' דבר להרעיב את בריותיו חלילה, אם לא שבודאי יצו אותנו את הברכה שלשובע ולא לרזון, כגודל ידו הרחבה מדרכי נפלאותיו"³⁹.

36. תנחומא, ויקרא א, אבות ד, א. וראה ויקרא רבה א, א. וראה "שיחות מוסר" ח"א עמ' סז ח"ג עמ' נג.

37. שפת אמת פרשת בהר, פרי צדיק פרשת בהר.

38. אברבנאל ויקרא כה.

39. באר מים חיים פרשת בהר.

היחיד והאומה כולה, וגם הארץ עצמה בשנת שבתון זו, מוצאין מהכח אל הפועל את אשר גנוז בתוכם, במעמקי נשמתם, בשש שנות העמל. במיצוי התכונות האלוקיות הנטועות בהם, מגיעים הם ביתר קלות וערגה לדבקות אמיתית בקב"ה.

"צורך מיוחד הוא לאומה זו, שהיצירה האלוקית נטועה בקרבה באופן בולט ונצחי, כי מזמן לזמן יתגלה בתוכה המאור האלוהי שלה בכל מלוא זהרו, אשר לא ישביתוהו חיי החברה של חול עם העמל והדאגה, הזעף והתחרות אשר להם, למען תוכל להתגלות בקרבה פנימה טהרת נשמתה בכללותה כמו שהיא... סגולת הארץ וסגולת האומה מתאימות יחד... נשמת האומה והארץ יחדו פועלות את יסוד הויתן, תובעות את תפקידן, להוציא אל הפועל את עריגת קדושתן, בשנת שבתון... להכשיר את תכונתו לפי חפץ חיים א־לוהיים שלמים בתבניתם"⁴⁰.

[וראה להלן במצות "כבד את אביך ואת אמך" – בבאור דברים אלון].

"אשר הוצאתיך מארץ מצרים"

ה. השגחת ה' ובטחון בו

ניגוד גמור קיים בין אמונת היהדות ומחשבת הפילוסופים. האחרונים טוענים: אמת, קיים א־לוהים בשמיים אך אין הוא מתעניין בעולמנו ואינו משגיח על הנעשה בו. יציאת מצרים הוכיחה לכל שהקב"ה משגיח על העולם, כי הרי העניש והכה את מצרים, והפלה לטובה את עמו ישראל.

"ואמר: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כי הוצאתם משם תורה על המציאות [של ה'] ועל החפץ [ה'] חפץ במעשהו ולא הוכרח לכך], כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאנו משם"⁴¹.

"לידע שאותו שברא שמים וארץ, הוא לבדו מושל מעלה ומטה ובד' רוחות, כדכתיב: "אנכי ה' א־להיך"... לידע – פירוש לאפקוי מן הפילוסופים שאמרו שהעולם נוהג מאליו במזלות ואין לו מנהיג ולא דבר, ואפילו קריעת ים סוף ויציאת מצרים

40. הקדמה לשבת הארץ עמ' ח.

41. רמב"ן שמות כ, ב. וראה בפרושו שם יג, טז.

וכל הנפלאות שנעשו במזל היו, ויש לנו להמאין כי שקר הם דוברים. **אכן הקב"ה מנהיג את העולם כולו ברוח פיו והוא הוציאנו ממצרים ועשה לנו כל הנפלאות!**⁴²

"מצות עשה להאמין, כי אתו שנתן לנו את התורה בהר סיני ע"י משה רבינו, הוא ה' אֱלֹהִים שהוציאנו מצרים, וזהו מה שאמר בשעה שנתן את התורה "אנכי" וכו'⁴³.

יציאת מצרים מהווה יסוד ושורש לעיקרי אמונתנו – כמציאות ה', השגחתו, יכולתו, נבואה, ובחירת ישראל⁴⁴. לכן מובן מדוע:

"כל המודה ביציאת מצרים מודה בקב"ה, וכל הכופר ביציאת מצרים כאילו כופר בעיקר"⁴⁵

בשמיטה:

גם השמיטה מזכירה את יציאת מצרים. ההימנעות מעבודת האדמה דוקא בארץ ישראל מזכירה לכל, כי את הארץ הזו הוריש לנו הקב"ה בחסדו, ומשמרו את השבועה לאבתינו, הוציאנו ממצרים והביאנו לארץ ישראל. השמיטה יותר מכל המצוות מוכיחה, בעיקר לעובד האדמה, כי יש משגיח לעולם:

"שזה מחוקי התורה, המורים על השגחה והנהגה ניסית, אשר ברצות ה' הארץ תתן פריה לשלש שנים, שאלמלא אין טעם בשמיטה רק לקיים ההנהגה הניסית התמידית בשנה השביעית – דיו"⁴⁶.

"תכלית מצות השמיטה: שיכירו הכל שה' יתברך הוא המשגיח הזן והפרנס, מקרני ראמים ועד ביצי כינים. להוציא מלב המינים האומרים כי אין זה מכבודו יתברך, מלך מלכי המלכים הקב"ה, שישים עינו על ברואי מטה. אך שקר דיבר פיהם, כי במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו: "כי רם ה' ושפל יראה" (תהילים קלח, ז)"⁴⁷.

האמונה והידיעה בשנת השבע, שישנה השגחה אלוקית, "ולא עזב אֱלֹהִים את הארץ", מגבירה במאמין את מידת הביטחון בקב"ה שלא יעזבוהו, לא יתן לו לילות

42. סמ"ק מצוה א; ספר העקרים ג, ית.

43. סמ"ג מצות עשה א; דרשות הר"ן דרוש ט עמ' קנז.

44. ראה באריכות רמב"ן שמות יג, טז; משך חכמה דברים ה, טו; ספר החינוך מצוה כא; מהר"ל גבורות ה' ג, מד.

45. ספרי, מובא בתורה שלמה שמות כ אות צד.

46. משך חכמה ויקרא כה, ב.

47. קומץ המנחה פרשת בהר.

ברעב, ותמצא לו פרנסתו. הבוטח בה' באמת לא יעלה על דל שפתיו, ולא יהרהר בלבו בשאלה: "מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתו!" (ויקרא כה, כ). ידע האדם – שלא כוחו ועוצם ידיו, ואף לא בינתו הם שהביאו לו את ההצלחה והעושר אלא הבורא המשגיח על מעשה בני האדם, ומסייע לדאוי לכך.

"אומר אני שטעם מצוה זו הוא: להשריש את ישראל במידת האמונה והבטחון בה', כי חשש ה' שישכחו ישראל את ה' ויסירו בטחונם ממנו, ויחשבו כי כוחם ועוצם ידם עשה להם את החיל, ועולם כמנהגו נוהג... על כן הוציאם מן המנהג הטבעי לגמרי... כן ענין השמיטה שלא יעבדו האדמה כל שנה שביעית אין זרע ואין קציר, ויסכמו על הנס שתעשה התבואה לשלש השנים, וזה טעם נכון וברור יותר מכל מה שדברו בו המפרשים"⁴⁸.

"נראה לי כי מצוה זו שרש ויסוד כל המצוות... במצוה זו נראה השגחת ה' שעניי ה' דורש אותה תמיד, ויבטח אדם תמיד בה', ואל יאמר: מה נאכל מחר? והנה האמונה והבטחון הוא יסוד מוסד לכל התורה"⁴⁹.

הואיל ואת מידת הבטחון ניתן ללמוד ולרכוש בצורה המושלמת ביותר ממצות השמיטה, לכן דוקא היא נאמרה "בהר סיני", כי זהו היסוד לכל התורה והמצוות שנאמרו בסיני.

ביצאת מצרים הוכח לעיני כל העמים, שישנה השגחה מיוחדת ויחס מיוחד של הקב"ה אל עמו ישראל. גם ההצלה והיחס המיוחד לו זכו ישראל מהקב"ה, ככתוב: "אשר הוצאתיך" – ולא אומה אחרת, ויחודם של ישראל, הם הסיבות מדוע התורה ניתנה דוקא לישראל, ורק הם חייבים לקיים את כל תרי"ג מצוותיה.

"...וכן פתח האֱלֹהֵי בְּדַבְרוֹ אֶל כָּל עַדְתֵּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְלֹא אָמַר "אֲנִי בּוֹרֵא הָעוֹלָם וּבּוֹרְאֵכֶם". וְכֵן פִּתַּחְתִּי אֲנִי בְּהַשִּׁיבִי לְךָ שָׂר הַכּוֹזְרִים, כְּאֲשֶׁר שָׁאַלְתָּנִי לְאֲמוֹנָתִי, בְּהוֹדִיעַ אוֹתְךָ מֵהוּא הַדָּבָר הַמְּחַיֵּב אוֹתִי וְהַמְּחַיֵּב אֶת כָּל עַם יִשְׂרָאֵל... כִּי כוֹלֵם בְּרוּאֵיו יִתְבַּרֵךְ,

48. כלי יקר ויקרא כה, ב.

49. כתב סופר פרשת בהר. וראה עוד בהתייחסות לשאלה: "מה נאכל?" רמב"ן שם, נועם אלימלך פרשת בהר, שם משמואל פרשת בהר עמ' שמג; באר משה פרשת בהר; "מדרגת האדם" דרכי הבטחון פ"ז; בית ישראל פרשת בהר שנת תשי"א, תש"כ, תשכ"ג; משנת יוסף ח"א עמ' יב.

אולם חיוב התורה עלינו הוא מצד מה שהוציאנו האֱלֹה ממצרים, ומצד היות לו התחברות עמנו ובהיותנו סגלת בני אדם⁵⁰.

בשמיטה:

הברכה הניסית המשולשת בשנה השישית דוקא לעם ישראל – עם מקדשי ה' ושומרי מצוותיו, ודוקא בארץ ישראל, מוכיחה יותר מכל את השגחתו המיוחדת ויחסו המיוחד של הקב"ה לעמו ישראל, עת הולכים הם בדרכיו ומקימים את מצוותיו.

"בשביעית ניכר לכל השגחתו הנפלאה ביחוד לעמו ישראל. דבשני תבואות לא ניכר ההפרש בין השגחתו בארץ ישראל בין שארי ארצות, מה שאין כן בשביעית, שנה שלמה בלי קציר ואסיף, אי אפשר להתקיים בשארי אומות העולם, ורק בשביל שהוא אֱלֹהי ישראל המה מתקימים"⁵¹!

לא רק האדם מישראל זוכה ליחס מיוחד בשביעית, אלא גם נחלת אבותיו – ארץ ישראל. ארץ זו, אשר: "עיני ה' אֱלֹהֶיךָ בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים י"א, יב), זוכה בשביעית ליחס מיוחד מאת בורא העולם, המשגיח עליה השגחה ישירה, מה שאין כן שאר הארצות שנמסרו "לגיהולם" של שרי מעלה⁵².

מצות השמיטה ניתנה רק לישראל כי היא מבליטה יותר מכל את יחודם של ישראל הנתונים תחת הנהגה ניסית, לעומת הגויים שלא נצטוו בה, כי הם נתונים תחת משטר חוקי הטבע, ולא יוכלו להבין סודה ומהותה, ולא יוכלו לעמוד בכל דרשותיה. יחס מיוחד זה הביא את הגויים ללעוג לישראל בראותם שומרים את השביעית⁵².

50. כוזרי א – כה, כז; אברבנאל שמות כ, ב. הסברים נוספים מדוע לא נאמר: אשר בראתי את העולם, ראה אב"ע בהקדמה לעשרת הדברות; כלי יקר שם; עקידת יצחק שם; ספר העקרים ג, יח; מהר"ל גבורות ה' פרק מד; תפארת ישראל פרקים כא, לז; נפש החיים ג, יא, ועוד.

51. העמק דבר שמות לד, כג.

52. ראה רמב"ן ויקרא יח, כה.

52*. ראה פתיחה דאיכה רבתי, י"ז, איכה רבה א, לד; שמות רבה טו, כג; ילקוט ראובני ויקרא כה; זוהר חדש בהר על הפסוק במשלי ח, כא; כלי יקר ויקרא כה, ב.